

тање ограничења слободе окривљеног. Упућивање на посматрање је једна принудна мера којом се слобода окривљеног ограничава скоро у истом обиму као код притвора и истражног затвора. У здравственој установи окривљени се подвргава прописаном реду и спроведена је његова изолација од спољњег света. Међутим, он има иста права као и окривљени у притвору или истражном затвору. Морално-психолошки ефекат је такође тежак, ако не и тежи, а осим тога он је у тој здравственој установи у извесној мери предмет медицинских интервенција.

Из изложеног може се закључити да постоје извесне разлике између притвора и истражног затвора као мера обезбеђења у ужем смислу речи и упућивања на посматрање као мере за обезбеђење у ширем смислу речи. Међутим, између ових мера постоје такве сличности које упућују на примену аналогије. Оно што је у овом случају битно јесте да се све ове мере састоје у ограничењу слободе окривљеног. У питању је у основи исти правни случај, иста ситуација, па према томе треба да постоје и исте последице. Када се време проведено на посматрању не би урачунавало у казну, то би претстављало отступање од начела индивидуализације казне и начела једнакости пред законом. Према томе, материјалноправни аргументи упућују на примену аналогије. У конкретном случају могао би се по аналогији применити чл. 45 Кривичног законика према коме се време проведено у притвору или у истражном затвору — аналогно — време проведено на посматрању у здравственој установи за душевно болесна лица, урачунава у казну-строгог затвора, затвора и у новчану казну, јер су притвор и истражни затвор слични са упућивањем на посматрање. На тај начин била би отклоњена празнина како у Кривичном законiku, тако и у Законiku о кривичном поступку.

Милица Стефановић

ПРОБЛЕМ КОНВЕРТИБИЛНОСТИ У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ПРИВРЕДИ

Многе западноевропске земље покушавају последњих година да спроведу у дело конвертибилност својих валута. У том правцу су постигнути негде већи, негде мањи резултати. Треба одмах напоменути да је реч о конвертибилности валута индустриски развијених земаља. Међутим, земље које су индустриски слабије развијене односе се према проблему конвертибилности са много више опрезности. Ово је због тога што се конвертибилност валута везује за успостављање слободне спољнотрговинске размене. У послератном периоду завладала је општа тежња да се убрзаним развојем сопствене привреде повећа стандард. Тај убрзани економски развој у земљама које су до рата претстављале подручја слабе индустријске развијености, довео би се у опасност либерализацијом спољне трговине. Односи унутрашњих

цена и слаба производност рада у поређењу са односима цена и производношћу рада у развијеним земљама, не дозвољавају индустријски слабо развијеним земљама да приступе ма ком систему који би заступао либерализам у спољној трговини. Брз економски развој у овим земљама захтевао је учешће државе а преко тога учешћа ојачао је систем државног капитализма који, са своје стране, такође има тенденцију ка контролисању привредног живота земље. Конвертибилност валуте у овим земљама претстављала би опасност по домаћу привреду, односно пореметила би постизање циљева државног капитализма.

Земље са социјалистичким друштвеним уређењем такође нису прихватиле конвертибилност из више разлога. У првом реду зато што већина њих спадају у ред индустријски слабо развијених земаља, па би конвертибилност, везана за слободан спољнотрговински режим, довела у опасност развој домаће привреде. Друго, постоји оправдана бојазан да би се због политичких супротности могла да очекује таква трговинска политика капиталистичких земаља да би социјалистичке земље биле економски стално под притиском оних са којима имају дубље економске односе. Треће, поставља се начелно питање да ли је социјалистичкој привреди неопходно да уведе конвертибилност валуте с обзиром на друштвени поредак и стварну потребу за овом мером, посматраном са тачке гледања сопствене економије.

Економска политика социјалистичке државе мора да буде везана задацима на изградњи социјалистичког друштва. Због тога је потребно да друштвени органи одреде принципе по којима се економски живот има да развија и да контролишу примену тих принципа у животу друштва. Планска привреда је, према томе, битан услов развитка социјалистичке државе. Планирање економске делатности земље може бити централистичко, више или мање административно, или као код нас преко директног учешћа произвођача које омогућава да сваки радни колектив сам управља предузећем на основу демократски донесеног општег друштвеног плана. Овај план треба да обезбеди складан развитак привреде. У сваком случају, план је неопходан. Непланска развијање привредног живота је негација социјалистичког економског система. Планска привреда сама по себи значи поштовање унапред одређених пропорција, било да су оне одређене административним путем или од стране самих произвођача, односно њихових претставника.

Економски односи са иностранством такође захтевају да се одреде друштвеним привредним планом. Односи у овом домену економског живота земље морају да буду у складу са општим економским односима укупног друштвеног плана. Да би се обезбедили правилни односи, потребно је да социјалистичко друштво врши контролу над тим доменом економског живота, а то значи да се у прелазном периоду та контрола мора да повери држави која у односу на иностранство једина може да обједини укупне друштвене интересе. Најефикаснија контрола, како с обзиром на унутрашње потребе, тако и с обзиром на економске односе са другим земљама, може да се спрово-

веде путем девизне контроле. За систем социјалистичког друштвеног развитка као што је наш, који треба да обезбеди слободно кретање социјалистичких материјалних и друштвених снага, девизна контрола је потребнија но у систему административно централистичког управљања. Пошто се слободна иницијатива колективима не спутава, то се девизном контролом само бране планом одређене пропорције и штити заједница од потреса који би могли да произиђу из економских односа између капиталистичких и социјалистичких земаља.

Планско или тачније речено друштвено управљање економским односима са иностранством захтева далеко већи централизам но што је то случај у унутрашњем привредном животу. Ово је потребно стога што се у односима са иностранством мора водити рачуна и о спољњем партнеру који има своје сопствене интересе који не морају да се поклапају са интересима социјалистичке земље и који се и не поклапају, чак и кад је партнер социјалистичка земља. Хетерогени спољноекономски односи стварају у разним периодима различите економске односе међу земљама. Неуспеси у спољноекономским односима социјалистичке државе немају исте реперкусије као у капиталистичким државама. Претрпљени губици падају на терет целе заједнице а не на штету појединца или веће или мање групе људи. Због таквог односа са иностранством и јаке варијабилности међународних економских збивања, због одбране вредности домаће валуте, као и због увида у укупне обавезе и потраживања, не може се у економским односима социјалистичких земаља са иностранством мимоићи далеко веће мешање државе но у унутрашњим економским односима.

Потреба завођења конвертибилности валуте у социјалистичком друштвеном уређењу у светлости изнетог мишљења о неопходности планског руковођења спољноекономским односима и јачег ангажовања државних органа у овоме домену економског живота постаје проблематична.

Унапред треба искључити из појма конвертибилности неограничено право претварања домаће валуте у страну валуту од стране приватних лица. Питање потребе конвертибилности поставља се у социјалистичком друштвеном уређењу само за друштвене економске чиниоце. Неограничена могућност претварања једне валуте у потраживања у другој валути или захтев неограничене куповине стране валуте за домаћу валуту, свело би се у крајњој линији у потраживање најјаче светске валуте. Таква би слобода врло брзо довела социјалистичку земљу у стање да не може да одговори својим обавезама и да мора да заводи економска ограничења, нарочито када у свету постоје два блока и када је капиталистички блок, због економске развијености, економски јачи од социјалистичког. Социјалистичка привреда од такве техничке конвертибилности не би имала никакве користи већ само штете, јер би новчанична банка у крајњој линији морала стално да држи далеко већи сток

девиза као резерву за случај ремећења односа домаће и стране валуте, но што је то потребно ако конвертибилност валуте не постоји.

Валутна конвертибилност не мора да има искључиво технички карактер, како смо напред навели, већ може да буде практично спроведена у живот самом чињеницом да се сваки захтев за претварање једне валуте у другу одобори од стране банке. У том случају би тражиоци страних платежних средстава уживали стварну конвертибилност и без формалних техничких одредаба о конвертибилности. Да би се ово могло да оствари, биланс плаћања са иностранством би требало да буде позитиван и то у првом реду да буде позитиван са земљом која има најјачу конвертибилну валуту у свету, пошто се у крајњој линији све своди на ту валуту, поготову ако конвертибилност валута није општа у свету.

Ако би претпоставили да је социјалистичка држава достигла овај степен односа према иностранству, да ли би јој, с обзиром на друштвено уређење, користило завођење фактичке конвертибилности?

Привредно планирање захтева јасно разграничење делатности појединих друштвених економских чинилаца. Увид и контрола рада привредних чинилаца може се правилно спровести само ако се начине одређене, јасно разграничене привредне групе јер се на тај начин омогућава најкраћи пут ка одређеном циљу и најпотпунија друштвена контрола. Сходно томе, целокупну привредну активност према иностранству социјалистичко друштво мора да повери било друштвеним установама, било предузећима која се имају искључиво бавити тим пословима. Пословање ових тела подлеже јасно одређеним правилима али то ни у ком случају не значи да је притом неопходно круто административно управљање. Трговачке трансакције, на пример, могу се обављати без икаквог директног мешања државе, уколико предузећа поштују одређене прописе у вези са платним прометом са иностранством и уколико се придржавају прописа који су изведени из друштвеног плана. Сасвим је разумљиво да се слободна иницијатива спољнотрговинских предузећа односи само на чисто трговинске трансакције без обавеза које би теретиле заједницу по неком другом основу.

Иностране платне обавезе и примања које спадају у домен рада државне управе, јасно су држави познати јер је држава или носилац тих обавеза или је по њеним одобрењем нека трансакција извршена. То опет значи да је увид у врсту, величину и природу трансакције познат. Према томе, социјалистичкој држави је у сваком моменту тачно познато колико је државно задужење и које су врсте обавеза, као и потраживања од иностранства ван робног промета. За ове обавезе и примања планирање је олакшано тиме што се платни биланс не може непредвиђено да промени јер не постоје приватне трансакције, будући да је кретање капитала у друштвеним рукама. Сав одлив из земље (сем шверца) потпада под претходно одобрење државне власти, тако да је немогућ непредвиђени одлив који би мо-

гао да угрози равнотежу. Прилив из иностранства, уколико није упућен друштвеним телима, може да буде само такве природе да претставља пошиљке без контраобавеза, јер евентуално пребачени страни капитал не би могао да нађе пласман ван државног (друштвеног) сектора пошто практично нема где да се пласира да би вукао и плодове пласмана.

За трансакције ван робног промета држави није потребно да има конвертибилну валуту јер су обавезе јасне и временски одређене, а прибирање потребних девиза може се спровести постепено и без трзавица по народну привреду. При данашњим међународним инструментима која се пружају преко специјализованих међународних институција, потреба за неком евентуалном конвертибилношћу тренутног карактера може се постићи без конвертибилности домаће валуте. За ову врсту трансакција није битно да ли је валута конвертибилна или не, но да ли су земље од којих се тражи пристанак на извршење извесне финансиске трансакције вољне да то прихвате или не. Све што се са иностранством закључи из ове групе послова носи печат гаранције социјалистичке државе и у свету подељених блокова политички моменат игра битнију улогу од чисто економског, у овом случају, валутног момента.

Платни односи са иностранством који проистичу из робне размене сложенијег су карактера. Социјалистичка спољна трговина онако како је схваћена и организована код нас у Југославији слободна је. Узећемо овај систем спољњег трговања јер претставља компликованији случај од централизованог управљања спољном трговином где су предузећа само извршни органи централног државног апарата. Друштвено управљање предузећима и слобода рада и акције дају могућност спољнотрговинском предузећу да своје пословање обавља самостално без уплитања државне власти. Ипак се платежне могућности налазе ван предузећа, будући да држава располаже страним платежним средствима. Чак и у случају да се постигне равнотежа биланса плаћања, социјалистичка држава не би могла да се лиши руковођења и расподеле девизних средстава јер утрошак расположивих средстава обавезно мора да се контролише ради правилног испуњења друштвеног плана који је основа социјалистичке економије. Ако се расподела средстава мора да планира ради правилног извршења друштвеног плана, онда се тим планом мора да обухвати и обим спољнотрговинских трансакција по волумену. Планирање извоза и увоза је исто толико оправдано као и планирање промета у границама државне економије. Спољнотрговинска предузећа су, дакле, слободна да у оквиру предвиђених квота предузимају слободну акцију куповине и продаје у иностранству али та слобода ни у ком случају не иде дотле да могу да наруше планом предвиђене пропорције у робном промету са иностранством. Уравнотежени платни биланс социјалистичке привреде омогућио би неометан развој спољнотрговинског пословања и испуњење плана робне размене са иностранством, али то не би значило да зато што је платни

биланс уравнотежен пословање са иностранством може да буде мимо планом предвиђеног обима. Социјалистичка држава која би била економски развијена и код које би инвестициона улагања претстављала потребу просте репродукције средстава рада уз нормално повећање производних капацитета, условљено порастом потреба услед повећања броја становника, имала би, у односу робне размене са иностранством, далеко блаже супротности но што је случај данас, када су социјалистичке државе у стадијуму изградње и када све спадају, сем СССР и ЧСР, у индустриски слабије развијене земље. Планирање спољнотрговинске размене је неминовна потреба социјалистичке привреде. Обим и карактер планирања спољнотрговинске размене зависи од степена развијености сваке земље. Чим, дакле, држава даје макар оквири планом предвиђене, она у исто време мора да предвиди и средства која ће да омогуће реализацију тих оквира, а потом и да прати кретање постављених односа. Све ово заједно намеће потребу да држава води политику прикупљања и расподеле девиза, а тиме се у исто време конвертибилност валуте у оквиру државе сматра као мера која није неопходна за правилно развијање предвиђеног друштвеног плана. Међутим, поставља се питање да ли успостављање конвертибилности домаће валуте схваћено као специфично право страног партнера да може своја потраживања од социјалистичке земље да конвертира у било коју другу валуту не би донело повољне резултате социјалистичкој спољној трговини. Начелно посматрано, ово питање донело би позитивне резултате само под условом уравнотеженог платног биланса и под условима једног опште постигнутог конвертибилитета између држава. Ако би се остварило опште реципрочно начело конвертибилности за трансакције из робне размене и текућих трансакција, онда би конвертибилност валуте одговарала интересима социјалистичке државе јер би, имајући стално у виду равнотежу платног биланса, социјалистичка привреда могла плански да се спроведе у домену спољне трговине, пошто би се потребни односи лако успостављали општом конвертибилношћу између држава. Како ова теориска претпоставка није реално спроводљива у животу јер основа валуте данас није злато већ њена куповна моћ у земљи или у ширем смислу робни фонд домаће производње, то се не може говорити о стварној реализацији остварења опште конвертибилности већ само о повременим периодима конвертибилности који би трајали дуже или краће време и одговарали интересима појединих националних економија. Данас је преовладало мишљење да свака земља треба да има своју самосталну економску политику која би одговарала њеним потребама и ступњу развика. Спровођење економске политике на основу неких општих начела везаних за извесну теорију, као што је то био случај крајем прошлог и почетком овог века до 1929, када су владали принципи економског либерализма, сада се сматра штетном. Данас је опште признато начело да не треба спроводити такву економску политику која ће очигледно и грубо да штети интересима других економика;

да треба спроводити политику равноправности, али се идеја о спровођењу једне опште економске теорије сматра неспроводљивом. Постоје већ две економске групације: социјалистичка и капиталистичка. Начела ове две групације су различита. То не значи да не би могло доћи до проналажења заједничке платформе за обимније економске односе, али у исто време то показује да се не може наћи економска теорија која би у пракси задовољила обе групације. Неспорна је чињеница да постоји потреба за светским тржиштем и његовим утицајем на националне економије, у крајњој линији ради што здравије националне економије, али светско тржиште као регулатор ће увек постојати, више или мање организовано, са више или мање утицаја, а националне економије ће се повињавати том тржишту онако како то национални интереси налажу.

Социјалистичкој привреди, као привредном систему, општа конвертибилност валуте у техничком смислу речи није потребна. Специјалне врсте конвертибилности за поједине врсте економских трансакција одговарају социјалистичкој привреди као економске мере на бази реципроцитета, као и све остале економске мере на пољу спољно-економских односа за дани период и под одређеним условима. У социјалистичкој привреди конвертибилност би требало да се схвати као једна од мера али не као циљ социјалистичке привреде.

Ако се конвертибилност посматра са тачке гледања социјалистичке земље као економски недовољно развијене земље, долази се поново до закључка да је конвертибилност техничко средство, односно фактички однос једне економије према осталим економијама, које је пожељно, али које само по себи не доноси позитивне резултате. Реферат Југословенске националне комисије Међународне трговинске коморе, поднет Комисији за трговинску политику ове јесени у Минхену (према извештају објављеном у *Економској политици*, бр. 236/56 стр. 944), стоји на гледишту да је засад преурањено говорити о конвертибилности валута неразвијених земаља јер би зато биле потребне претходне структуралне привредне и финансиске припреме. Социјалистичко схватање међународних односа се не противи успостави конвертибилности ако би она претстављала корист по социјалистичку економију и не би била сметња развоју социјалистичког изграђивања друштва и друштвених односа. Ако би се конвертибилност спроводила постепено у новим формама, ако би то дошло као резултат решења за структуралне дефиците биланса плаћања, онда би она била позитивно оцењена као мера очвршћавања међународних економских односа. Ако би, међутим, појам конвертибилности био везан за појам либерализма, онда се он не би могао да помири са социјалистичким појмом друштвених односа, пошто се либерализам не може да уклопи у друштвено управљање привредом.

Могућност економског подизања недовољно развијених земаља многи економисти везују за успостављање конвертибилности валута. Сходно том мишљењу и социјалистичке земље, уколико су

економски неразвијене, брже би се подигле ако би успеле да своје валуте учине конвертибилним. По нашем мишљењу, овако схватање проблема подизања економске заосталости не би донело очекивање резултате.

Проблем подизања стандарда живота и уопште развоја недовољно економски развијених земаља лежи у првом реду у привредним и финансиским условима тих земаља. Један од услова за унапређење неразвијених земаља је дугорочно улагање капитала, било домаћег било страног. Социјалистичка земља економски недовољно развијена може да прими стран капитал само као економску помоћ или као финансирање преко међународних институција и дугорочних зајмова закључених између држава. Улагања приватног капитала у инвестиције у социјалистичке земље, иако начелно нису неприхватљива, захтевају контролу државе и претходно одобрење државне власти. Ово је потребно да би се избегла опасност по друштвени поредак. Начелно је могуће примити приватан капитал али само као зајам и једино у том облику. Међународна финансиска кооперација која је скоро основана са задатком да буде помагач и иницијатор приватног капитала ради финансирања средњих индустријских предузећа, пружа врло прихватљив начин за пласман приватног капитала јер га даје у облику зајма а не у облику акцијског учешћа и не захтева никакав повлашћени поступак који се не примењује према било ком другом зајмодавцу. Нажалост, међународна финансиска кооперација иако има задатак да помогне улагање приватног капитала искључиво у недовољно развијене земље не предвиђа своје учешће у земљама социјалистичког државног уређења. Ипак, сам начин делања ове институције одговара социјалистичким земљама и у даљој будућности би могао да се спроведе у дело и у социјалистичким земљама. За овакво подизање економије недовољно развијених земаља није битно имати конвертибилност валута већ међусобну сарадњу.

Постоји могућност подизања недовољно развијених привреда и сопственим средствима, путем обезбеђења што је могуће веће стопе сопствене акумулације. Ово је један од врло важних облика подизања националне привреде. Овакав начин, пак, захтева протекционистичке мере; девизна ограничења и царинску заштиту јер се повећањем производње и продуктивности рада долази до повећања запослености и до стварања домаћег капитала. Девизна ограничења и царинске баријере су стога неминовне. У једној таквој привредној атмосфери питање конвертибилности се показује као непотребно и без сврхе. Да ли уопште треба постављати питање ма каквог економског међународног односа који би био општи, када је у питању економика неразвијених земаља. Да би се остварио светски економски систем и створио општи напредак или равнотежа, потребно је пре свега створити стварну заједницу народа. Национални економски егоизам који још увек влада и који је стварно заменио економски либерализам, не дозвољава да се очекују нека општа достигнућа на пољу међу-

народних односа ако та достигнућа нису у исто време директно позитивна онима који их примењују. Нико данас од развијених земаља неће да жртвује ништа битније за помоћ неразвијеним земљама, сем можда извесног капитала који се не може да упосли на другом месту или из политичких разлога тренутног карактера. Може ли да се очекује да развијене земље напусте протекционизам пољопривреде и омогуће мање развијеним земљама да нађу себи шири тржишта. Таква очекивања би требало сматрати сувише оптимистичким. Економски егоизам ће наћи безброј разлога да оправда одржавање протекционизма. Са истом логиком се може очекивати и да недовољно развијене земље неће прихватити конвертибилност валуте, сем ако то не би довело до таквих економских односа међу државама на светском тржишту да би оне од тога могле да извуку непосредне користи. Пошто се у међународне економске односе меша и политика, то се при постојању два супротна политичко-друштвена блока не могу очекивати никакви сигурни резултати од економских мера.

Систем девизних ограничења је више од четврт века у употреби у свету. Економски неразвијене земље не могу да се лако ослободе овога система, нити би он, чак и кад би се напустио, могао да буде замењен неким системом који би личио на економску концепцију која је била у употреби пре 1929. Подизање националне економике, односно стварање сопствене акумулације довело је до структурних промена које се не могу лако пребродити. Неоспорно је да су царинске баријере и девизна ограничења омогућили да се спроведу и нерентабилне инвестиције. Структура инвестиција у оквиру земље је обично таква да нове индустрије у недовољно развијеним земљама имају производне трошкове изнад светских паритета. Ако би се прешло на конвертибилност валута, онда би се у ствари ишло за тим да се изврши нивелација спољних и унутрашњих цена. Међутим, нивелација цена зависи на првом месту од унутрашњих односа цена, од продуктивности рада и квалитета а не од конкуренције са иностранством на домаћем тржишту. Специјално у социјалистичким земљама, а нарочито у систему друштвеног управљања као што је код нас, претходно рашчишћавање унутрашњих привредних односа цена и продуктивности могу донети позитивније резултате но проста конкуренција иностранства јер се колективи који се покажу непродуктивни и нерентабилни не могу заклањати за нелојалну конкуренцију јачих иностраних партнера.

У социјалистичким земљама девизна контрола претставља не само заштитни систем у односу на економске односе са иностранством већ у исто време и најлакши начин друштвене контроле. Самим тим што је спољна трговина у државним рукама не отпада бојазан да се преко ње не би могли да крше принципи социјалистичког друштвеног уређења. При данашњим девизним прописима који стриктно спровode контролу над девизним пословима са иностранством, појављују се напади на социјалистичке принципе рада. Допу-

штањем слободе конвертибилности дошло би се у још тежу ситуацију. Сама чињеница да овакво строго руковођење девизним прометом омета обимнији и успешнији рад не оправдава увођење конвертибилности, јер би се истим аргументом могло да захтева напуштање извесних принципа у унутрашњим економским односима, а то не би могло да се прихвати јер би то уствари значило негирање изградње социјалистичког друштва. Заступајући потребу девизних органичења у социјалистичком друштвеном уређењу, ми не мислимо да тиме бранимо и сваки могући пропис који иде за тим да заведе контролу над пословањем са девизама. Напротив, сматрамо да је установа девизних ограничења потребна социјалистичкој држави, потребна као институција, али да су практично примењене мере често такве природе да несхватањем суштине проблема, који покушавају да реше, дискредитују саму установу девизних ограничења. Са друге стране, да би добро функционисала, конвертибилност тражи успостављање равнотеже спољних привредних односа, општег приступања конвертибилности у свету и *fair* односа међу државама. То је много теже постићи но успостављање таквог режима девизних ограничења који не би престављали само скуп административних мера ван стварних потреба земље. Могућности које су пронашле јужно-америчке државе да преко тзв. „клубова” претворе билатералне односе у мултиратералне, доказују да и мимо конвертибилности постоје могућности за мултиратералне односе, али да се контрола притом ипак одржава, што је од велике важности за социјалистички друштвени систем.

Др. Војислав Божић